

»MLADINI IN PROSTEMU NARODU V PODUK IN ZABAVO«

(Poljudna mladinska literatura 19. stoletja v slovenščini)

Literarni programi 19. stoletja, kakor so že različni, se strinjajo v tem, da je preprostem narodu treba svoje literature. Elitni koncepti (Devov, Čopov, Stritarjev itd. so to vprašanje v glavnem obšli in tako priznali aksiomatičnost zahteve po njej. Ko so se borili proti nasprotnemu projektu, so se borili le proti njegovi izključni veljavnosti, od katere so se kot manjšina čutili ogrožene. Od nekdanj sporen je bil samo položaj manjšinske izobraženske literature. O njem najlepše pričajo Vrazovo pa Stritarjevo in Levstikovo obupovanje in tarnanje: »(...) pustimo vso 'visoko literaturo', ter pišimo za prosto ljudstvo« (Josip Stritar: *Literarni pogovori*. Zvon 1877, str. 142). Iz položaja, v katerem je bilo potrebno braniti svojo eksistenco, so se porodile tudi občasne izjave proti poljudni literaturi. Do njih v ugodnejših razmerah prav gotovo ne bi prišlo. Načrtov ljudske literature je bilo več. Zadostuje omeniti samo Levstikovega estetskega, Šubičevega praktičnega, mohorjanskega kot sintezo obeh z dodatkom verske vzgoje in Podgornikovega, ki pod geslom »vsakomur svoje« tolerira tako izobražensko kot ljudsko pisanje. V programih porabljene energije se da opravičiti s preprostim dejstvom: Z obveznim šolanjem je nepismenost prebivalstva vztrajno padala. 18. stoletje preseneča s številko 3 % pismenih; leto 1830 jih ima že 40 %, 1880 60 %, 1900 85 %. Do srede 19. stoletja je bila torej pismenost in s tem knjige stvar izobražene elite, po tem času se pojavi množica potencialnih bralcev, večinoma srednje- in nižjeslojskega porekla, ki ji je potrebno v roke potisniti knjigo. Kakšno knjigo — tudi o tem si je bila producirajoča elita na jasnem. Na novo opismenjenega preprostega bralca je bilo treba vzgojiti. V knjigo mu je bilo treba vtihotapiti navodilo, kako se mu je najustrezneje obnašati. Navodilo je bilo trojno. Verski pouk naj bi zmehčal njegovo upornost v potrpežljivost in prepuščanje odločitve gospodi, tako pripravljenemu naj gospodarski pouk pokaže pot k akumulaciji kapitala, nacionalni pouk pa naj uzavesti pripadnost premoženja narodnemu telesu. V ozadju tega strogega računa je seveda počivala še romantična teorija o nepokvarjenem preprostem ljudstvu, ki je vitalni stržen naroda in zato potreben tako pozorne skrbi. Po Schendovi trditvi¹ preprosti bralec od knjige zahteva najprej praktič-

¹ Rudolf Schenda: *Volk ohne Buch*. Studien zur Sozialgeschichte der populäre Lesestoffe 1770—1910. Frankfurt, 1970.